

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук доцента Ю. А. Пономаренка
на дисертацію Агеєнко Альони Володимирівни з теми
«Кримінально-правова характеристика декларування недостовірної
інформації», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Оцінюючи актуальність теми цього дослідження, вважаю за необхідне звернути увагу на такі три моменти.

По-перше, в сучасній українська державність зіткнулася з двома, без перебільшення, екзистенціальними викликами: зовні її атакують рашисти, зсередини – корупціонери. І обидві ці загрози посягають на фундаментальні засади існування України як суверенної й демократичної держави, загрожуючи її подальшому існуванню в такій якості. Відтак обидві вони потребують рішучої, безжальної й максимально ефективною відсічі, яка, коли йдеться про корупцію, полягає, *inter alia*, у встановленні й застосуванні ефективних правових засобів не лише за корупційні, а й пов'язані з корупцією правопорушення.

По-друге, додаткової актуальності проблематиці кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації надає неоднозначність розуміння як на політико-правовому, так і на доктринальному підставі обсягу криміналізації такого діяння. Саме тому кожне нове наукове дослідження, яке так чи розвиває цю проблематику, прирощує рівень наших знань про склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, та про кримінально-правові засоби, які підлягають застосуванню за його вчинення.

По-третє, в сучасних українських реаліях будь-яке дослідження з кримінального права не може бути оцінене поза контекстом розробки проєкту нового КК України, робота над яким вже є ближчою до її завершення, аніж до початку. І в тих випадках, коли автор/авторка формулює ідеї та пропозиції, що можуть бути використані при вдосконаленні проєкту, відповідне наукове дослідження вже набуває рис не лише контемпоральної, а й перспективної актуальності.

З огляду на викладене вважаю, що дисертація А. В. Агеєнко, яка

становить собою поглиблену наукову розробку проблем кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, присвячена актуальній темі і є своєчасною та необхідною як для науки кримінального права, так і для подальшого розвитку кримінального законодавства та практики його застосування.

Тема дисертації відповідає пунктам 3.4.1.27, 3.4.2.7., 3.4.2.16, 3.4.2.19 Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 роки, затверджених постановою Президії НАН України № 30 від 30.01.2019, науковим планам і завданням ЗВО, в якому виконувалася дисертація, і була у встановленому порядку затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 21.11.2017).

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Загалом, авторці вдалося здійснити ґрунтовне й комплексне наукове дослідження широкого кола питань, пов'язаних з кримінально-правовою характеристикою декларування недостовірної інформації, зокрема: соціальної обумовленості криміналізації цього діяння, елементів і ознак основного й кваліфікованого складів цього кримінального правопорушення, його караності, підстав та порядку застосування за його вчинення інших кримінально-правових засобів. Результатом цього дослідження стали отримані нею нові висновки, ідеї та пропозиції, які прирошують наукові знання як щодо окремо взятих питань, які охоплюються предметом дослідження, так і щодо низки загальних питань науки кримінального права.

Такими, що володіють ознаками наукової новизни, є, зокрема, такі сформульовані в дисертації ідеї, висновки та пропозиції її авторки:

1) визначення ступеня суспільної небезпечності декларування недостовірної інформації та окреслення діянь, які через його недосягнення мають бути визнані малозначними (невнесення до декларації відомостей про наявність фінансових зобов'язань та завищення вартості активів не становить суспільної небезпеки та ін.);

2) виділення структурних елементів суспільних відносин, на які безпосередньо посягає декларування недостовірної інформації і розкриття механізму заподіяння їм шкоди;

3) встановлення місця декларації про доходи в системі ознак складу досліджуваного кримінального правопорушення як його предмета та класифікація видів декларацій як предмета цього кримінального правопорушення;

4) визнання обману як обов'язкового способу вчинення досліджуваного злочину і встановлення його форм – активного (напр., включення до декларації заниженої вартості об'єкта декларування або неправдиве повідомлення про належність такого майна) та пасивного (напр., не включення до декларації інформації про реально існуючі об'єкти декларування);

5) аргументи на користь уточнення розмірів окремих видів покарань, що передбачені санкціями обох частин статті 366-2 КК.

6) розвиток аргументації щодо можливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ч. 2 ст. 75 КК у разі вчинення корупційних чи пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень;

7) розроблення пропозицій щодо внесення змін і доповнень до КК України у виді нової редакції ст. 366-2 та інших новел.

Наукова обґрунтованість представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатньо високим, чого вдалося досягнути як за рахунок вдало обраної структури та методології дослідження, так і завдяки використанню значного обсягу нормативних і наукових джерел. Зокрема авторкою належно проаналізоване українське (чинне та історичне) і зарубіжне кримінальне законодавство в частині, що стосується питань відповідальності за декларування недостовірної інформації, українське «регулятивне» законодавство з питань протидії корупції загалом і належного декларування доходів, зокрема, а також міжнародно-правові акти. Широко використовується й глибоко проаналізована українська та окрема зарубіжна наукова та навчальна література, при чому не лише з кримінального права, а й інших галузей науки. Все це й дозволило авторці сформулювати низку достовірних наукових положень, що становлять наукову новизну дисертації.

Рівень виконання поставленого наукового завдання. За твердженням авторки «У дисертації вирішене наукове завдання, що полягає у розкритті факторів соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації; дослідженні об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК; з'ясуванні особливостей застосування покарання за декларування недостовірної інформації; наданні обґрунтованих пропозицій з удосконалення редакції ст. 366-2 КК» (стор. 2 анотації). Це загальне наукове завдання розпадається в роботі на п'ять складових (стор. 8 дисертації), які послідовно розв'язуються дисертанткою, а саме:

1) наукове завдання виявити фактори, що зумовлюють устанавлення і збереження кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації реалізоване у розділі 1 дисертації і за результатами його реалізації зроблено висновок, що криміналізація декларування недостовірної інформації відповідає усім відомим наукам кримінального права та кримінально-правової політики факторам (підставам, причинам) криміналізації, а відтак – є обґрунтованою і має бути збереженою;

2) наукове завдання розкрити об'єктивні ознаки декларування недостовірної інформації стало предметом підрозділів 2.1 та 2.2 розділу 2 і за результатами його розв'язання авторка сформулювала визначення, дала описання, а в необхідних випадках – і окреслила форми/види прояву кожної з однак, що належать до об'єкта та об'єктивної сторони складу декларування недостовірної інформації;

3) наукове завдання встановити суб'єктивні ознаки декларування недостовірної інформації реалізоване у підрозділах 2.3 та 2.4 розділу 2 і результатами його реалізації стало розкриття усіх ознак, що належать до суб'єкта і суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України;

4) наукове завдання встановити особливості застосування покарання за декларування недостовірної інформації реалізоване у розділі 3 і в результаті його реалізації дисертантка не лише розв'язала низку питань, що стосуються законодавчого визначення караності цього кримінального правопорушення та судової практики призначення покарання за нього, а й суміжних до цього завдання питань, пов'язаних із застосуванням інших кримінально-правових засобів за вчинення цього кримінального правопорушення;

5) наукове завдання надати обґрунтовані пропозиції з удосконалення редакції ст. 366-2 КК України розв'язувалося авторкою у змісті всіх трьох розділів її дослідження, на підставі чого квінтесенцією його розв'язання стало формулювання пропозиції щодо викладення ст. 366-2 у новій редакції (стор. 185–186).

Рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є достатньо високим, про що свідчать як викладені вище характеристики обраної нею актуальної теми її дослідження та здобутих нею нових наукових результатів, так і високий ступінь їх наукової обґрунтованості, зміст поставлених нею наукових завдань та якість їх розв'язання. Але цим свідчення високого рівня оволодіння А. В. Агеєнко методологією наукового дослідження не вичерпується. Про нього також свідчать вдало визначені і чітко сформульовані нею методологічні основи дослідження проблем кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації.

Авторка, зокрема, обґрунтувала в якості **основної методологічної засади свого дослідження** комплексний підхід до аналізу декларування недостовірної інформації (стор. 9), що дозволило їй в подальшому не лише визначити питання соціальної обумовленості криміналізації цього діяння та проаналізувати ознаки складу кримінального правопорушення, а й вивчити систему кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за нього.

Використані в дисертації методи наукового дослідження, в цілому, є традиційними для науки кримінального права. До них, зокрема, належать: діалектичний, історико-правовий, догматичний, системно-структурний, функціональний, статистичний, порівняльно-правовий деякі інші наукові методи.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали 40 ухвал та вироків за кримінальними провадженнями про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, що розглядалися судами України в період з 2020 по 2023 роки, статистична інформація Офісу Генерального прокурора України, Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Згідно ч. 1 ст. 42 закону України «Про освіту» «Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». Згідно ч. 2 тієї ж статті «Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність...». Відповідно до ст. 4 тієї ж статті порушеннями академічної доброчесності під час наукової діяльності, зокрема, вважаються академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація. Вивчаючи дисертацію та опубліковані наукові праці А. В. Агеєнко, я не виявив у них названих чи інших форм порушення вимог академічної доброчесності. Крім того, звертаю увагу на те, що дисертантка послідовно дотримується правил наукової етики, дискусії з прибічниками інших наукових позицій ведуться нею коректно, власні позиції вона відстоює з належною аргументованістю.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. За темою дисертації авторкою

опубліковано 4 наукових статті, з яких 3 – у фахових виданнях України 1 – у зарубіжному науковому виданні, а також тези 3 наукових доповідей (обидві – за результатами проведення міжнародних наукових конференцій). В них з достатньою повнотою викладені наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації.

Оформлення дисертації, її мова і стиль. Дисертація виконана науковим стилем української мови, матеріал в ній викладено логічно, послідовно, доступно для сприйняття. Робота виконана з повним дотриманням Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (зі змінами, внесеними наказом МОН України № 759 від 31.05.2019).

Дискусійні положення дисертації. Згідно абз. 3 п. 27 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого ... «Захист дисертації повинен мати характер відкритої наукової дискусії», а відтак рецензент і дисертантка не завжди повинні мати однакові погляди як на всі загальні питання науки, яку вони розвивають, так і на окремі висновки за предметом дисертації. І якщо стосовно окремих висновків за предметом дисертації А. В. Агеенко, з огляду на відзначений вище високий рівень їх наукової обґрунтованості, дискутувати з авторкою достатньо складно, то стосовно деяких загальних питань науки кримінального права, яких так чи інакше неможливо оминати у будь-якій дисертації, або часткових висновків рецензованого дослідження, я й побудую дискусійну частину мого відгуку.

1. Щодо об'єкта цього кримінального правопорушення. Знаходячись в рамках традиційного для нашої науки концепту суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення, дисертантка визначила основний безпосередній об'єкт досліджуваного нею діяння як «суспільні відносини у сфері законодавчо врегульованого порядку подання декларації суб'єктами декларування» (стор. 60). Ґрунтуючись на ньому, авторка мала розкрити структуру цих відносин і вона, дійсно, зробила таку спробу (стор. 58-60). Втім, з мого погляду, в цій частині дослідження не було вичерпним з наступних міркувань. По-перше, за межами суб'єктного складу цих відносин залишилося громадянське суспільство загалом і окремі його інституції зокрема, які мають істотний обсяг повноважень у сфері контролю за доходами і видатками суб'єктів декларування. По-друге, визначивши предмет цих відносин (декларацію) дисертантка не провела подальшого зв'язку між ним і предметом кримінального правопорушення і предметом злочинного посягання. Нарешті, по-третє, аналіз змісту цих відносин ста достатньо побіжним, як на статичному рівні (характер і зміст прав, обов'язків та повноважень їх учасників), так і на динамічному (їх реалізація) рівнях. Робота

значно б виграла, якби дисертантка не просто назвала елементи структури суспільних відносин, а й детально проаналізувала б їх.

2. Щодо предмета цього кримінального правопорушення. На противагу висловлюваним окремими дослідниками судженням, дисертантка аргументовано відстоює позицію про те, що предметом досліджуваного кримінального правопорушення є не інформація про доходи декларанта, а декларація (стор. 67-72). Заслуговує на підтримку й аналіз кожної з ознак декларації як предмета кримінального правопорушення: фізичної, соціальної, економічної та юридичної. Водночас, за межами цих ознак предмета кримінального правопорушення залишилися питання про види декларацій (стор. 72-75), про недостовірні відомості в декларації (стор. 75-82), про умовну одиницю обчислення розміру майна, про яке подані недостовірні відомості (стор. 82-84). З мого погляду, ці три питання мали б бути ув'язані дисертанткою з ознаками предмета досліджуваного нею кримінального правопорушення, що не лише ддало б послідовності дослідженню й логічності викладенню матеріалу, а й, цілком очевидно, могла б стати підґрунтям для подальшого розвитку учення про предмет.

3. Щодо суспільно небезпечного діяння. Дисертантка, як видається, допускає непослідовність у своїх міркуваннях. Спершу, на стор. 97 вона викладає міркування, які підводять читача до висновку, що досліджуване нею кримінальне правопорушення є закінченим з моменту фактичного подання суб'єктом декларації. Після цього авторка звертає увагу на те, що такий суб'єкт ще має право на виправлення відомостей у поданій декларації і вже на стор. 99-100 приходять до висновку про те, що «моментом вчинення даного кримінального правопорушення є наступний день, після спливу визначеного в законодавстві строку подання виправленої декларації». З цього приводу хочу звернути увагу на такі два моменти. По-перше, момент (а точніше – час) вчинення кримінального правопорушення і момент його юридичного закінчення є не тотожними поняттями і їх не можна суміщати. По-друге, умисел суб'єкта на неправдиве декларування повністю реалізується з моменту самого подання декларації з відомостями, які відрізняються від правильних. Подальший сплив строку на виправлення цих відомостей жодним чином не впливає на реалізацію умислу особи. І, більше того, якщо протягом спливу строку на виправлення буде змінений кримінальний закон, то позиція дисертантки приведе до того, що скоєне діяння підлягатиме кваліфікації за новим законом, а не тим, який був чинним на момент повної реалізації умислу. У разі можливого посилення кримінальної відповідальності за неправдиве декларування в цій ситуації матимемо порушення заборони ретроактивності кримінального закону.

4. Щодо суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Слушно стверджуючи, що це кримінальне правопорушення може бути вчинене виключно з прямим умислом, дисертантка на стор. 140 пише, що «Мета та мотив, не зазначені законодавцем у диспозиції ст. 366-2 КК та не впливають однозначно з її змісту. Втім незважаючи на це, їх наявність підтверджує наявність прямого умислу на внесення недостовірної інформації у декларацію. У той же час їх відсутність може свідчити про недбале ставлення з боку декларанта до виконання своїх обов'язків, або навіть виступати підставою для визнання вчиненого діяння малозначним. У зв'язку з цим вбачається доцільним передбачити мотив і мету в якості ознаки внесення недостовірної інформації у декларацію... У зв'язку з цим ст. 366-2 КК вбачається доцільним доповнити положенням наступного змісту: "... з метою приховання порушення вимог антикорупційного законодавства під час набуття активів"». З цією пропозицією погодитися важко з наступних двох міркувань. По-перше, вона суперечить раніше (стор. 136) висловленому слушному твердженню дисертантки про те, що «не завжди декларування недостовірної інформації вчиняється з метою приховання майна, здобутого кримінально протиправним шляхом. Окрім того, це може бути і майно, яке хоча і здобуте внаслідок вчинення кримінального правопорушення, проте іншою особою, а не декларантом». По-друге, її реалізація не тільки суттєво звузить коло кримінально караного неправдивого декларування, а й загально ускладнить застосування ст. 366-2 КК, оскільки доведення поза розумним сумнівом такої мети буде практично неможливим. Думається, що для підкреслення виключно прямо умисного характеру кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК, достатньо вказівки в ній на завідомість вчинення цього діяння.

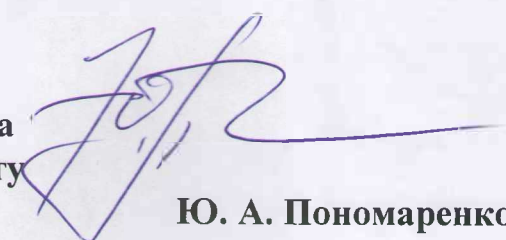
5. Щодо караності та інших кримінально-правових засобів. В цілому, заслуговує на підтримку як сам факт підняття дисертанткою цієї проблематики, так і більшість виловлених нею суджень щодо неї. Водночас, звертає на себе увагу те, що дослідження питань караності було обмежене лише проблематикою встановлення санкцій обох частин ст. 366-2 КК, і охоплювало так званої «фактичної караності», тобто практик и призначення судами покарання за це кримінальне правопорушення. Дисертантка стверджує, що «емпіричну основу дослідження становлять матеріали 40 ухвал та вироків за кримінальними провадженнями про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, що розглядалися судами України в період з 2020 по 2023 роки, статистична інформація Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України

та її територіальних управлінь» (стор. 9). Думається, що робота лише виграла б, якби на основі цього емпіричного матеріалу було встановлено, які конкретно міри покарання призначаються судами за обома частинами ст. 366-2, що дозволило б не тільки оцінити обґрунтованість пеналізації цього кримінального правопорушення, а й стало б додатковим засобом вимірювання його суспільної небезпечності, яка, як відомо є дискусійною.

Висновок. На підставі викладеного приходжу до висновку, що дисертація А. В. Агеєнко з теми «Кримінально-правова характеристика декларування недостовірної інформації» містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачкою досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання удосконалення як змісту приписів кримінального законодавства, що встановлюють відповідальність за внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, так і практики їх застосування, що має істотне значення для науки кримінального права. Висловлені дискусійні положення, переважною мірою, стосуються або більш загальних питань науки кримінального права, або часткових положень дослідження і безпосередньо не зачіпають основних положень і висновків, що складають наукову новизну дисертації А. В. Агеєнко, не скасовують їх і не ставлять їх під сумнів. Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (зі змінами, внесеними наказом МОН України № 759 від 31.05.2019), а тому дисертантка – Альона Володимирівна Агеєнко – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент :

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Ю. А. Пономаренко

14.02.2024

Підпис *Пономаренка Ю.*
Засвідчую
Нач. ВК *А. С. [Signature]*
14 лютого 2024 р.